

citát čísla

Pokud se chceme vyznat ve světě, který je stále komplexnější, tak musíme také přemýšlet komplexně, a ne čekat, že nám někdo oddělí pravdu a nepravdu.

Pavel Pospěch
v rozhovoru
Instituce jsou to nejlepší, co máme

Sociolog Pavel Pospěch:

Instituce jsou to nejlepší, co máme

Štěpán Kučera

Pavel Pospěch nedávno vydal knížku *Neznámá společnost. Pohledy na současné Česko* (Host 2021) – čtivé, důmyslné a inspirativní odkrývání společenských procesů, které často unikají naší pozornosti. V rozhovoru jsme se zaměřili na některé body autorovy analýzy.

IS Ve své knize se soustředíte především na českou společnost. Ale je vůbec něco „typicky české“? Ostatně většinu pozorovaných jevů nacházíte i v zahraničí...

Společenské jevy se vždy objevují ve větší či menší míře, takže asi nemá cenu tvrdit, že je u nás něco typického, co nikde jinde vůbec není. Mezi lidmi a tím, jací jsou, žádné hranice států neplatí.

Kde ale hranice platí, je oblast pravidel a zákonů. V některých zemích se dodržování zákonů vynucuje a přechýlí se trestají, jinde se přivírají oči a věci se nechávají být. Někde se na silnicích dodržuje rychlost a jinde ne. Nemusí jít vždy o „typické češství“ ve smyslu nějaké hluboce zakořeněné povahové charakteristiky. Naopak jsou to často věci, které se mohou měnit a mění se, ať už ve volbách, v médiích, nebo v konkrétních postupech konkrétních úředníků.

Jevy, které pozorujeme v současném Česku, většinou vycházejí z nějaké kombinace kulturních faktorů a příležitostí, jež společnost nabízí.

IS V kapitole o tom, jak se my Češi uzavíráme do soukromého světa, citujete antropologku Soniu Hirtovou: „Privatismus v postkomunistické Evropě je jako západní privatismus na steroidech.“ Je tedy prostor postkomunistické střední Evropy jakousi „tmářskou avantgardou“ toho, co čeká i společnosti Západu, jak říká například polský sociolog Jan Sowa?

To je zajímavá myšlenka, a pokud by platila, bylo by to krutě ironické – poté, co se postkomunistické země před třiceti lety vydaly „na západ“, se nyní v tomtéž regionu otevírá cesta pro západní země směrem „na východ“. Jestli to tak je, nedovedu posoudit. Je ale fakt, že někteří politologové a politoložky mluví o střední Evropě jako o „pařeništi populismu“. Sledují při tom kariéry politiků, jako jsou Orbán, Kaczyński nebo slovenský premiér Janša, a uvažují, co si z jejich úspěchu odnesou jejich západní druhové.

Možná ale zajímavější oblast je vztah k institucím a pravidlům. Nedávno se v českých médiích hojně hovořilo o rozvážkové firmě, která své kurýry zaměstnává přes švarcsystém a která se nyní snaží expandovat do Rakouska. Pro odpověď na vaši otázku by vy-

Foto: Jakub Jira

lo nesmírně zajímavé sledovat, jak se takovým firmám v zahraničí daří: zda si mohou své polegální podnikání podržet, nebo zda se musí v zemi se silným institucionálním systémem přizpůsobit místním pravidlům. Pak bychom lépe viděli, jak to s tím naším „exportem“ na Západ je.

IS Přese všechna selhání státu, která v knize popisujete, zůstává Česko ve světovém srovnání jedním z nejlepších míst k životu: jsme velmi bezpečná země, máme vysokou dostupnost zdravotní péče... Jsou tedy selhání státu novým fenoménem, který může způsobit kolaps našeho blahobytu – především kvůli neschopnosti reagovat na výzvy dnešního světa –, anebo jsou jen průvodním jevem modernity a jaksi „patří k věci“?

Ano, Česko je dobré místo k životu a měli bychom si toho vážit. Už třeba proto, že v podmínkách ekonomické globalizace to není

dech nevznikal dojem, že z těchto změn někdo profituje neférovým způsobem. To by byl velký problém.

IS V kapitole o klimatické změně píšete mimo jiné o konfliktu mezi kolektivním a individuálním, tedy o nutnosti systémové změny versus nutnosti změny vlastního myšlení a chování...

Napětí mezi individuální a systémovou odpovědí na změnu klimatu je dnes jedním z nejdůležitějších témat. Je to i línie, která rozděluje ty, kdo by chtěli proti změně klimatu bojovat: ptají se, kde začít – u sebe, nebo u nastavení systému? Já mám obavu, že ta individuální rovina dovede velmi snadno překrýt tu systémovou.

Sociolog Ulrich Beck píše, že pozdní moderní společnost přenáší zodpovědnost za systémové rozpory na bedra jednotlivce. Péče o vlastní zdraví, sloučení rodinného a pracovního života, zdravá životospráva, to všechno jsou vě-

ci, u kterých se nám říká „zařídte se podle sebe, nikdo vás neomezuje“, ačkoli tušíme, že problémy, jež takto musíme řešit, jsou často systémové, a kolikrát bychom si přáli, aby se řešily na úrovni institucí, ne jednotlivců. S klimatickou změnou to může být podobné.

Na sociálních sítích to často vypadá, že si musíme každý den udělat názor na spoustu věcí – ale to je přece velice smutný svět, ne?

Je ovšem pravda, že se zase nemůžeme úplně individuálně vyvinut. Ta hranice mezi pocíťováním individuální spoluzodpovědnosti a alibistickým přenesením zodpovědnosti na jednotlivce je velice tenká. Zdá se mi ovšem, že se čím dál víc ukazuje, že pro omezení dopadů klimatické změny je nutná změna systémová, tedy změna na úrovni struktury společnosti. A k tomu samozřejmě patří, že se teď ti, kdo by na takové hlubší změně trátili, snaží přenášet zodpovědnost na jednotlivce.

IS V souvislosti s postfaktickou dobou píšete o všeobecném tlaku na to, udělat si názor, často i proti vlastní vůli. Lze tomu tlaku nějak vzdorovat?

Ano. Na sociálních sítích to často vypadá, že si musíme každý den udělat názor na spoustu věcí – ale to je přece velice smutný svět, ne? Nechat se neustále odvádět k novým a novým konfliktním tématům a v sobě samém muset hledat postoje a argumenty k věcem, které se nám takto vnucují.

Přijde mi, že přirozenou protiváhou je důvěra: důvěra v druhé a také důvěra v instituce. Když nastupujete do výtahu, nepotřebujete mít názor na fungování výtahu. Prostě věříte, že funguje dobře. Víte to, protože vám to zaručují instituce a vy jim důvěřujete. Ona je to svým způsobem velice pozitivní zkušenost, nemuset si na všechno stále tvořit názor, nemuset do všeho obtiskovat sama sebe.

My jsme v téhle věci tak trochu ve vleku historie. Vybíjeli jsme si v minulosti právo svobodně se k věcem vyjadřovat, a dnes to máme tendenci vnímat jako automaticky pozitivní: čím více se lidé k něčemu vyjadřují, tím lépe. A pokud se vám to nezdá, nejste správný demokrat. Ale ono to není tak jednoznačné.

IS V kapitole *Pravda o covidu píšete: „Na pozadí rozrůzných expertních stanovisek a jejich protichůdných interpretací se rýsuje povědomý problém pozdní moderní společnosti: jak najít pravdu – a existuje vůbec pravda?“ Existuje vůbec prav-*

da? Anebo – jak odlišit epistemologické přesvědčení o limitech lidského poznání a neexistenci absolutní pravdy od každodenních dezinformací a manipulací?

Ono se to může opravdu snadno zaměnit. Co začne jako boj proti technokratické iluzi o neomylnosti vědců, se může lehce zvrtnout do situace, kdy má pravdu ten, kdo víc křičí. Ale pandemie nám přeci jen přináší specifickou situaci.

My jsme zvyklí na to, že vědecké poznání kráčí několik kroků před společností. Primární výzkum ve fyzice se zabývá možnou existencí gravitonů, ale jakákoli praktická aplikace této znalosti je v nedohlednu. Takový časový odstup mezi vědou a společností vytváří zdání robustnosti a „pravdivosti“ vědeckého poznání. Vědecké zkoumání je plně nejistoty a omylů, ale odstup mezi primární a aplikovanou vědou je skryje. S pandemií je to jiné. Pozorujeme v ní vědu takřkajíc „v reálném čase“, se všemi omyly, protiklady a neúplnými daty. Proto ona iluze neomylnosti tak snadno mizí.

IS S tím souvisí i pasáž z vaší knihy o *fact-checkingových* iniciativách na internetu: „V pozadí logiky, která třídí informace na ověřená fakta a hoaxy, leží představa, že taková čára skutečně existuje – a je třeba ji pod nánošem internetového balastu jenom najít. To je lákavá představa, neboť v sobě nese příslib, že přes všechnu vnější složitost je svět kolem nás vlastně jednoduchý – ale je otázka, nakolik je tato představa v postfaktických podmínkách udržitelná.“

Já si vážím motivů, jež za *fact-checkingem* stojí, ale jeho efektem si jistý nejsem. Samozřejmě, nesmysly o čipech ve vakcínách nebo o celosvětovém spiknutí zednářů se dají vyvrátit snadno, ale jakmile se dostanete ke komplexnějším – a závažnějším – tématům, začne být dělení na pravdu a lež problematické.

Je pravda, že nanoplasty představují velké riziko pro naše zdraví? Byly požáry v Austrálii bezprostředně způsobeny klimatickou změnou? Máme jadernou energii považovat za čistý zdroj? To jsou všechno otázky, které nevyřešíme tím, že rozdělíme informace na hromádku *pravda* a hromádku *lež*. Musíme se ptát, jaká máme data, s jakými kategoriemi pracujeme a tak dále.

Pokud se chceme vyznat ve světě, který je stále komplexnější, tak musíme také přemýšlet komplexně, a ne čekat, že nám někdo oddělí pravdu a nepravdu.

Těžko se však po nás může chtít, abychom si po příchodu z práce četli nejnovější studie o nanoplastech. A tím se dostáváme zpět k institucím: proto je máme. Proto máme veřejné instituce, včetně veřejně financované vědy, aby nám pomohly se v komplexním světě vyznat. Možná nejsou neomylné, ale jsou to nejlepší, co máme.